

чергу, недостатнє фінансування дитячих закладів. Але саме аналіз досягнень і помилок подолання безпритульності у 1920-і роки допоможе уникнути помилок у розв'язанні цієї проблеми на сучасному етапі й дасть уявлення про перебіг ідей у виховній практиці щодо цього контингенту дітей і підлітків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барсукова І. Хто поладить „Діряву парасольку?“ / І. Барсукова // Урядовий кур'єр. – 2004, 24 січня. - С.11.
2. Рубинштейн В.И. Понятие и виды детской беспризорности / В.И. Рубинштейн // Право и жизнь. - 1925. - Кн.4. - С.95-101; Футер Д.К. Вопросы детской беспризорности в Германии и Австрии / Д.К. Футер // На помощь детям. - М., 1926. - С.97-100.
3. Катков Е.С. Среда беспризорного подростка / Е.С. Катков // Путь просвещения. - 1924. - №4-5; Залкинд А.Б. Психопаты ли беспризорные? / А.Б. Залкинд // Вестник просвещения. - 1924. - №9. - С.135-139.
4. Лозинский Л.О. О детях-вожаках / Л.О. Лозинский / Коллективы беспризорных и их вожаки. - Харьков, 1926.; Салько Г. Безпритульність та боротьба з нею / Г. Салько. - К., 1931.
5. Русанова О. Дети народа (Забота о детях в СССР) / О. Русанова. - М., 1948.; Коваленко С.С. История возникновения и развития детских домов в Украинской ССР в период с 1917 по 1929 гг.: Дис. ... канд. пед. наук. - К., 1954. - 240 с.
6. Гербеёв Ю.В. Ленинские декреты о защите детства (1917-1922 гг.) / Ю.В. Гербеёв // Воспитание школьников. - 1970. - №3. - С.5-6; Бибанов Т.П. Общество «Друзья детей» / Т.П. Бибанов // Вопросы истории. - 1985. - №12. - С.166-168.
7. Кульчицький С.В. Становище дітей на Україні у 1931-1933рр. (Документи, розповіді) / С.В. Кульчицький, Є.П. Шаталіна. - К., 1989. - 26 с.; Мовчан О.Н. Іноземна допомога голодуючим України в 1921-1923 рр. / О.Н. Мовчан // Український історичний журнал. - 1989. - №10. - С.81.
8. Зінченко А.Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст.: Дис. ... канд. істор. наук. - Одеса, 2002. - С.189.
9. Донецький обласний державний архів (далі - ДАДО), ф.2580, оп.1, спр.2, арк.31.
10. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.30.
11. Виноградова В. Проблеми дитячої безпритульності (20-і рр. ХХ ст.) / В. Виноградова // Рід. шк. - 1999. - № 10. - С.178.
12. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.4.
13. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.96.
14. ДАДО, ф.1208, оп.1, спр.2, арк.1.
15. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.5.
16. Там само.
17. Кульчицький С.В., Шаталіна Є.П. Становище дітей на Україні у 1931–1933рр. (Документи, розповіді) / С.В. Кульчицький. – К.: Вища школа, 1989.– С.19.
18. Лившиц Е.О. Система и методах воспитания трудных детей / Е. Лившиц // На путях к новой школе.-1927.-№2. - С.78-97.

УДК 347.252

УЗУФРУКТ ЯК ОБМЕЖЕНЕ РЕЧОВЕ ПРАВО

О.О. Павленко, Л.В. Красицька

Резюме. У статті досліджено узуфрукт як обмежене речове право. На основі аналізу законодавства європейських країн визначено особливості законодавчого регулювання узуфрукту. Наведені відмінності узуфрукту від інших обмежених речових прав. Визначено, які конструкції прав "узифруктного" типу можна запровадити в Україні, а також запропоновано зміни до глави 32 ЦК України.

Ключові слова: узифрукт, сервітут, заповідальний відказ, емфітевзис, договір.

Узуфрукт як право обмеженого користування чужою річчю із одержанням доходів від неї давно відоме вітчизняній цивільно-правовій науці, адже наукові розробки в зазначеній галузі проводилися ще в російській дореволюційній цивілістиці. Так званому "праву пользовладения", подібному зарубіжному інституту узифрукту, визначали самостійне місце в системі обмежених речових прав у проекті Цивільного

уложення Російської імперії 1905 р. Але, з відомих політичних причин, що призвели до відмови від обмежених речових прав, вилученню нерухомості з обороту, "право пользовладения" (узуфрукт) не мало аналогів у радянському цивільному праві. За відсутності розвиненого ринку землі не було в ньому гострої необхідності і до початку 90-х р.р. минулого сторіччя. Однак, із формуванням в Україні класу власників землі та іншої нерухомості перед вітчизняним законодавцем знову постало питання про введення узуфрукту як самостійного речового права.

Нинішній рівень розвитку майнових відносин у нашій державі потребує впровадження узуфрукту, і вбачається, що для цього є низка соціально-економічних передумов. Вони обумовлені тим, що на сьогодні виникла ситуація, за якої, з одного боку, спостерігається масове придбання нерухомості приватними особами, а з іншого – обмеження права користування власників нерухомості зобов'язальними правами (оренда, позичка, довірче управління) і відсутність розвиненої системи обмежених речових прав, що мають, як відомо, в порівнянні з зобов'язальними абсолютний характер захисту. Таке, по суті, "зв'язування рук" власників нерухомості стало однією з причин наявності великої кількості об'єктів нерухомості, не задіяних у цивільному обороті, зокрема "інвестиційних" квартир, необроблених сільськогосподарських земельних ділянок, а в нинішній ситуації фінансової кризи – ще й нежитлових (у тому числі виробничих) будівель [1, с. 156]. Можливість використання прав "узуфруктного" типу дозволила хоча б частково ввести ці об'єкти в майновий оборот і тим самим пожвавити не лише останній, але й інтерес власників нерухомості у використанні подібних об'єктів з метою отримання як вигод, так і задоволення інших майнових потреб.

Варто зазначити, що проблемами узуфрукту займалися такі вчені, як І.О. Ємелькіна [1, с. 153-176], А.В. Коструба [2, с. 98-99], В.І. Нагнибіда [3, с. 156-157], О.Г. Сироткін [4], Є.О. Суханов [5, с. 41-49] та інші. Однак, зважаючи на відсутність узуфрукту в українському цивільному законодавстві, питання доцільності запровадження узуфрукту потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення поняття і особливостей узуфрукту як обмеженого речового права на основі аналізу цивільного законодавства європейських країн та обґрунтування необхідності запровадження узуфрукту у вітчизняному законодавстві.

На відміну від українського права узуфрукт в різних формах і під різними найменуваннями давно використовується в цивільному праві низки розвинених країн континентальної Європи (Німеччина, Франція, Австрія, Швейцарія, Італія). Слід окремо зауважити, що останнім часом права "узуфруктного" типу отримали правове оформлення в законодавстві країн з постсоціалістичними режимами – Чехії, Хорватії, Македонії, Болгарії, Сербії, Словенії, а також країн колишніх радянських республік – Естонії, Латвії, Туркменії, Грузії. Не зважаючи на те, що узуфрукт корінням сягає ще римського права і його теоретичне обміркування здійснене ще німецькими пандектистами, він зберіг актуальність у зарубіжних правопорядках. На сьогодні найбільш поширеною сферою застосування узуфрукту традиційно виступає спадкове та сімейне право у вигляді надання в силу дарування або заповіту широкого за змістом особистого права користування нерухомим майном одному з подружжя, батькам, дітям та іншим особам з правомочністю присвоєння плодів (у тому числі і доходів). Разом з тим, слід підкреслити таку важливу обставину, що у зв'язку з покладенням на власника дуже серйозного обтяження у вигляді узуфрукту (по суті, він залишається номінальним власником), нинішні власники нерухомості без великого бажання йдуть на подібний правочин. Тому, не зважаючи на законодавчу можливість встановлення узуфрукту прав (зокрема, на частки в статутному капіталі господарських товариствах) і узуфрукту підприємства, ці форми користування вважаються не вигідними для власника, в зв'язку з чим не мають великої популярності в правозастосовній практиці. Цікава статистика

наведена кафедрою цивільного права університету Дюссельдорфа за результатами соціологічного опитування, проведеного серед нотаріусів, адвокатів та податкових консультантів Німеччини. Нею було виявлено, що найбільш поширеною підставою встановлення узуфрукту в сучасний період виступає NieЯbrauchsvorbehalt (застереження про узуфрукт в договорі про передачу майна у власність) і vorweggenommene Erbfolge (передача майна в рахунок майбутнього успадкування). Договори про передачу майна у власність зі збереженням за відчужувачем права користування річчю в 68,8% випадках оформлювалися із "застереженням про узуфрукт" [6, с. 1440]. Така розповсюдженість "застереження про узуфрукт" в договорах про передачу майна у власність обумовлена тим, що в цьому випадку, як правило, встановлюється узуфрукт на користь відчужувача, в результаті якого виникає змішане правовідношення, в якому власник передає своє майно іншій особі (найчастіше родичам, майбутнім спадкоємцям) за договором (як правило, дарування), зберігаючи за собою повне або часткове право користування цим об'єктом, у тому числі й право на доходи.

Розповсюджене визнання в зарубіжній доктрині отримало розуміння узуфрукту як речового права, а аргументація його речово-правового характеру здійснена більше двох століть тому німецькою пандектистикою [7, с. 213-217]. Узуфруктові властиві такі ознаки: абсолютний характер, безпосереднє "панування" над річчю, властивість слідування, публічність, закріплення законом видів і змісту.

Необхідно зауважити, що в більшості зарубіжних цивільних кодексів збережено традиційне поняття узуфрукту як непередаваного у спадщину і не відчужуваного іншим способом обмеженого речового права, що надає його суб'єкту (узуфруктуарію) право володіння та користування майном з одержанням вигоди і присвоєнням плодів, з обов'язком збереження субстанції речі, залишаючи за власником номінальне право власності. Звернемося до визначень узуфрукту, що містяться у цивільному законодавстві деяких країн континентальної Європи. Зокрема, ст. 1030 Німецького цивільного уложення, розкриваючи поняття узуфрукту (der Niessbrauch), встановлює, що річ може бути обтяжена таким чином, щоб особа, на користь якої встановлено обтяження, мала право отримувати вигоди від користування річчю. Згідно зі ст. 578 Цивільного кодексу Франції узуфрукт (l'usufruit) – це право користуватися речами, право власності на які належить іншій особі, таким чином, як це робить сам власник, але із зобов'язанням зберігати їх істотні якості, а ст. 509 Австрійського загального цивільного уложення, закріплюючи зміст узуфрукту (Fruchtgenuss), визначає, що відповідно до нього уповноважена особа має право користуватися чужою річчю з присвоєнням плодів, без порушення її субстанції. Також спостерігається наступництво у визначенні узуфрукту і в сучасніших законодавчих актах. Наприклад, ст. 201 Закону Естонії "Про речове право" від 09.06.1993 р. дає визначення узуфрукту як права, що обтяжує річ таким чином, що особа, на користь якої воно встановлено, правомочна користуватися річчю і набувати її плоди. У проекті Федерального закону № 47538-6 "Про внесення змін до частини першої, другої, третьої та четвертої Цивільного кодексу Російської Федерації, а також до окремих законодавчих актів Російської Федерації" (в редакції, прийнятій Державною Думою Федерального Зібрання Російської Федерації у I читанні 27.04.2012 р.) в ст. 302 визначається, що «собственник недвижимой вещи вправе предоставить другому лицу – гражданину, а в случаях, установленных законом, - некоммерческой организации (пользовладельцу) право личного владения и пользования такой вещью (узуфрукт)».

Таким чином, відмінністю російської конструкції "личного пользования" від класичного узуфрукту, відомого зарубіжному праву, є обмеження його суб'єктного складу громадянами і некомерційними організаціями, об'єктів – нерухомими речами, а цілей діяльності – некомерційними. Навпаки, як вже було зазначено, європейському

праву відомі випадки встановлення узуфрукту в підприємницькій сфері: узуфрукт на частки у статутному капіталі господарських товариств, узуфрукт на цінні папери, на об'єкти, що входять до складу підприємства та іншого майнового комплексу.

Системи обмежених речових прав умовно можна поділити на режими, в яких поряд з узуфруктом передбачається можливість встановлення емфітевзису (Італія, Квебек), і режими, в яких законодавець відмовився від емфітевзису, включивши частину правомочностей, що містяться у цьому праві, до складу узуфрукту або речової повинності (наприклад, Німеччина, Австрія, Швейцарія). При розробці Німецького цивільного уложення німецький законодавець відмовився від інституту емфітевзису, обґрунтувавши можливість заміни цього інституту встановленням інших обмежених речових прав – узуфрукту, суперфіцію, речової повинності.

У зарубіжній цивілістиці чітко відмежовують узуфрукт від інших речових прав – емфітевзису, суперфіцію, речової повинності, а в окремих правопорядках і від сервітугу. Як відомо, в пандектному праві останні три речових права об'єднані в єдину групу – права користування чужою річчю (Nutzungsrechte) [5, с. 31]. Емфітевзис, маючи найбільшу схожість з узуфруктом, відрізняється від останнього можливістю емфітевта відчужувати та передавати обтяжену річ у спадщину. Суперфіцій має цільове призначення, встановлюється для будівництва, обмежений терміном, можлива його передача. Речова повинність (Reallast в німецькому та австрійському праві, Grundlast – у швейцарському), на відміну від узуфрукту, передбачає обтяження власника покладенням на нього певних обов'язків (сплати грошей, надання утримання) щодо уповноваженої особи [8, с. 221-222].

У зарубіжній практиці є затребуваність узуфрукту у сфері спадкового та сімейного права. На сьогодні відомі такі його види, як узуфрукт дарування (пожертвування) (ZuwendungsnieЯbrauch), коли власник передає річ у дарунок, зберігаючи за собою право користування цією річчю (у вигляді узуфрукту), і заповідальний узуфрукт (VermachtisnieЯbrauch), коли власник встановлює узуфрукт в заповідальному відказі; постачальницький (VersorgungsnieЯbrauch) – при наданні власнику або третій особі (дружині, дітям тощо) права користування доходами узуфрукту і забезпечувальний (Sicherungsmittelniebrauch) – при наданні кредитор-заставодержателю права користування доходами від заставленого майна. Остання форма схожа на встановлення узуфрукту на майно, що перебуває в заставі (Antichresis), при якому власник (заставадавець) віддає заставлене майно в узуфрукт заставодержателю-кредитору з метою погашення боргу із використанням капіталу та нарахуванням процентів. Поряд з наведеними видами є поділ узуфрукту з правом користування доходами (ErtragsnieЯbrauch) і повним правом користування (VollnieЯbrauch). Перше, як правило, має місце при узуфрукті на частки у статутному капіталі господарських товариств, а друге – управлінні підприємством [1, с. 166-167].

Видається, що у вітчизняній практиці можна було б за аналогією з німецьким правом застосовувати постачальницькі (узуфрукт постачання) та забезпечувальні (забезпечувальний узуфрукт) узуфруктні відносини. Постачальницький узуфрукт надається, як правило, малозабезпеченим, нужденним в утриманні громадянам.

В якості підстав виникнення постачальницького узуфрукту могло б виступати наступне.

По-перше, укладення самостійного договору про узуфрукт, а також включення умови про узуфрукт в договорах ренти і довічного утримання (догляду), дарування речі.

По-друге, надання права володіння і користування, в тому числі з присвоєнням доходів на підставі заповідального відказу [9, с. 11-12]. Потрібно звернути увагу на те, що ч. 1 ст. 1238 ЦК України визначається, що предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Оскільки

зміст зазначеного права користування законом спеціально не розкривається, то можна припустити, що дана норма допускає можливість для спадкодавця в заповідальному відказі надання будь-якій особі права довічного або строкового користування речами з одержанням з них вигод (природних, промислових, цивільних плодів).

По-третє, можливе встановлення узуфрукту за рішенням суду, проте у виняткових випадках (захист інтересів соціально незахищених громадян – малолітніх, інвалідів) [10, с. 21].

Окрім того, в цивільному законодавстві можливе закріплення забезпечувального узуфрукту. Тим більше що положення, подібні з відомим німецьким забезпечувальним узуфруктом, вже існують в чинному українському законодавстві. Так, ч. 4 ст. 586 ЦК України вказує, що у випадках, встановлених договором, заставодержатель має право користуватися предметом застави. На нього також може бути покладений обов'язок здобувати з предмета застави плоди та доходи. Подібне користування заставодержателем предметом застави цілком може мати правову форму узуфрукту.

Видається, що немає необхідності запровадження у вітчизняне законодавство узуфрукту прав, оскільки у вітчизняному цивільному праві є конструкція інституту довірчого управління, почасти й створена спеціально для встановлення управління цінними паперами та отримання доходу від користування ними правоволодільцями або третіми особами, що має при цьому подібні з "узуфруктом на право" цілі [1, с. 176]. З цієї точки зору немає необхідності встановлення узуфрукту на частки в статутному капіталі господарських товариств, паї в кооперативах.

Отже, можна зробити висновок, що конструкція узуфрукту відповідає сучасним вимогам цивільного обороту, не суперечить історичним і правовим традиціям вітчизняного правопорядку, а також вже існує об'єктивна потреба у його впровадженні. Таким чином, пропонується доповнити главу 32 ЦК України статтею 404¹, яку викласти у такій редакції:

"Стаття 404¹. Право користування чужим майном із одержанням доходів (узуфрукт)

1. Право користування чужим майном із одержанням доходів від нього (узуфрукт) надається власником певній особі (узуфруктуарію) на визначений строк або довічно.

Узуфрукт, встановлений щодо будівлі поширюється на земельну ділянку, на якій розташована будівля.

2. Узуфруктуарій має право володіти, користуватися та одержувати доходи від обтяженого узуфруктом майна відповідно до його призначення, а також вимагати усунення всіх інших осіб, включаючи власника, від володіння і користування цим майном.

3. Узуфруктуарій зобов'язаний за власний рахунок утримувати обтяжене узуфруктом майно належним чином, не допускаючи його погіршення, і нести всі витрати з його утримання.

Узуфруктуарій може за згодою власника поліпшувати надане йому майно. Він не може вимагати від власника відшкодування витрат, у тому числі спрямованих на поліпшення майна, його ремонт або відновлення.

4. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, наданого в узуфрукт, несе узуфруктуарій".

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Емелькина И.А. Система ограниченных вещных прав на земельный участок: монография / И.А. Емелькина. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 368 с.
2. Коструба А.В. Правопрекращающие юридические факты в правоотношениях сервитута / А.В. Коструба // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2011. – Т. 24 (63). № 2. – С. 96-103.
3. Нагнибіда В.І. Підстави виникнення прав користування чужими речами: зарубіжний досвід /

- В.І. Нагнибіда // Приватне право і підприємництво. – 2010. – № 9. – С. 155–158.
4. Сироткин А.Г. Узуфрукт (пользовладение) в российском праве XIX – начала XXI вв.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теория и история права и государства; история правовых учений" / А.Г. Сироткин. – Нижний Новгород, 2012. – 30 с.
 5. Право собственности: актуальные проблемы / Отв. ред. В.Н. Литовкин, Е.А. Суханов, В.В. Чубаров. – М.: Статут, 2008. – 731 с.
 6. Munchener Kommentar zum Burgerlichen Gesetzbuch / Red. H. J. Sonnenberger. – Munchen: Verlag C. H. Beck, 2006. – 2705 S. – Режим доступу: http://www.chbeck.de/fachbuch/inhaltsverzeichnis/Muenchener-Kommentar-Buergerlichen-Gesetzbuch-Band-7-Teilband-2-Familienrecht-1587-Versorgungsausgleich-Lebens-partnerschaftsgesetz-1587-VersAusglG-LPartG-9783406592386_0305201206152968_ihv.pdf.
 7. Дернбург Г. Пандекты: Вещное право. Т. 2 / Г. Дернбург; пер. с немецкого; под ред.: Мейендорф А.Ф.; пер.: Блох А.Ю., Гальперн А.Я. – СПб: Гос. Тип., 1905. – 376 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com>.
 8. Синайский В.И. Русское гражданское право / В.И. Синайский – М.: Статут, 2002. – 638 с.
 9. Громов С.А. Узуфрукт: юридическая категория и вещное право / С.А. Громов // Вещные права: постановка проблемы и ее решение: Сборник статей / Рук. авт. колл. и отв. ред. М.А.Рожкова. – М.: Статут, 2011. – С. 188-231.
 10. Ларин Д.В. Сервитуты в российском и зарубежном законодательстве: сравнительно-правовой анализ: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Д.В. Ларин. – М., 2007. – 22 с.

УДК 323.2 (477)

ФЕНОМЕН ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Д.М. Пидоненко, Н.С. Мінєнкова

Резюме. У роботі розглядається феномен легітимності державної влади на прикладі України. Проаналізувавши дані соціологічних опитування щодо рівня довіри громадян до владних інституцій, автор доходить висновку, що в Україні існує криза легітимності, яка носить системний характер і виявляється у поглибленні недовіри до влади та зростанні протестних настроїв населення.

Ключові слова: легітимність, рівень довіри, криза легітимності.

Легітимність є однією з найважливіших характеристики демократичного політичного режиму. Вона фіксує рівень виправданості встановленого політичного ладу, а також рівень довіри суспільства до політичних інститутів. Плюралістичні демократії можуть переживати періоди «ерозії легітимності» (термін М. Догана) і це не обов'язково призводить до делегітимації режиму. Відмінною є ситуація у країнах, що трансформуються: втрата владою довіри є важливим показником кризи легітимності режиму, з різноманітними негативними наслідками, зокрема зростанням протестних настроїв та рівня відчуження громадян від політики. Падіння довіри населення майже до усіх політичних лідерів і діяльності політичних і соціальних інститутів є одним з найважливіших трендів у житті нашої країни на сучасному етапі, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

До проблеми довіри у різні часи зверталися такі мислителі минулого, як Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант, Е. Дюргейм. Довіра розглядалася ними у контексті аналізу «договірної» початку суспільних відносин. Тема довіри проходить через соціологічні теорії, що розглядають громадські зв'язки як соціальний обмін (П. Блау, Дж. Романс) [1]. Довіра як психологічний феномен досліджувалася Е. Гідденсом. Багато уваги приділялось проблемі легітимності влади у роботах західних політологів П. Бурд'є, П. Штомпки, Ф. Фукуями, М. Догана, С. Ліпсета, Д. Хелда та інші зарубіжні авторів. Серед російських та вітчизняних науковців до розробки проблематики легітимності влади зверталися В. Андрущенко, В. Горбатенко, Б. Парахонський, С.Рябов, М. Тур, О. Кокорська, тощо [2]. Зокрема історичні аспекти легітимності влади